

**W PLANOWANIU SIEBIE,
W POSZUKIWANIU
WARTOŚCI**

**BEATA ZIELIŃSKA
TADEUSZ BANOWSKI**

**Program nauczania
języka polskiego w zakresie podstawowym
dla szkoły ponadpodstawowej**

opracowany w ramach projektu

**„Tworzenie programów nauczania oraz scenariuszy lekcji i zajęć wchodzących
w skład zestawów narzędzi edukacyjnych wspierających proces kształcenia ogólnego
w zakresie kompetencji kluczowych uczniów niezbędnych do poruszania się na rynku pracy”**

dofinansowanego ze środków Funduszy Europejskich w ramach
Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój, 2.10 Wysoka jakość systemu oświaty

WARSZAWA 2019

Redakcja merytoryczna – dr Jolanta Sawicka-Jurek
Recenzja merytoryczna – Sabina Furgoł
Dorota Dąbrowska
dr Beata Rola
Agnieszka Ratajczak-Mucharska

Redakcja językowa i korekta – Editio

Projekt graficzny i projekt okładki – Editio

Skład i redakcja techniczna – Editio

Warszawa 2019
Ośrodek Rozwoju Edukacji
Aleje Ujazdowskie 28
00-478 Warszawa
www.ore.edu.pl

Publikacja jest rozpowszechniana na zasadach wolnej licencji Creative Commons – Użycie niekomercyjne 4.0 Polska (CC-BY-NC).
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.pl>

I. WSTĘP. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA PROGRAMU

Edukacja polonistyczna, literacka, językowa i kulturowa powinna służyć budowaniu własnego systemu wartości, opartego na prawdzie, dobru, pięknie, poszanowaniu dla pracy, odpowiedzialności i empatii wobec drugiego człowieka.

Program do **języka polskiego** do kształcenia ogólnego dla czteroletniego liceum ogólnokształcącego i pięcioletniego technikum na **poziomie podstawowym** jest zgodny z podstawą programową kształcenia ogólnego, zawartą w Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 stycznia 2018 roku w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia, i opracowany został na **512 godzin**, według wykazu z Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 marca 2017 roku w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół (Dz.U. z dnia 31 marca 2017 roku, poz. 703). Ujęte w **podstawie programowej lektury omawiane będą w porządku historycznoliterackim, ale z uwzględnieniem dialogu kulturowego**. Zgodnie z tą koncepcją proponuje się w kl. I–III przesunięcie omawiania wybranych lektur ze względu na tożsamość motywów, kształtowanie postaw czy ukazywanie wartości narodowych i uniwersalnych, np. *Potop* Henryka Sienkiewicza będzie omawiany w baroku. **Koncepcja ta wynika z kształtu podstawy programowej, która przywraca układ chronologiczny, pozwalający na poznawanie dzieł literackich w naturalnym porządku, z uwzględnieniem kontekstów kulturowych, religijnych, filozoficznych, teoretycznoliterackich i historycznych**. Tekst literacki stanowi punkt wyjścia do działań podejmowanych przez uczniów i nauczycieli. Analiza i interpretacja dzieła powinna służyć rozumieniu rzeczywistości pozaliterackiej oraz kształtowaniu wartości i postaw. Dzięki odniesieniom do tekstów nieliterackich i kontekstów kulturowych uczniowie odkrywać będą uniwersalizm problemów, tematów i motywów. Układ taki przyczyni się też do kształtowania świadomości historycznoliterackiej uczniów, a tym samym skłoni ich do refleksji na temat kultury, cywilizacji, miejsca człowieka w świecie. Uczniowie będą odkrywali treści o charakterze ponadczasowym, poznają wartość dziedzictwa kulturowego i jego znaczenie w procesie kształtowania świadomego i odpowiedzialnego odbiorcy kultury. Istotne będzie też rozwijanie kompetencji komunikacyjnej, czyli umiejętności odpowiedniego zachowania się człowieka w określonych sytuacjach życiowych oraz dobór środków językowych, uwzględniający uwarunkowania społeczne i pragmatyczne (Kurcz, 1988, s. 264–266).

Kształcenie kompetencji językowej ściśle wiąże się z kształtowaniem kultury retorycznej w społeczeństwie, rozumianej nie tylko jako opanowanie sprawności językowej i sztuki pięknego mówienia, ale także jako nabycie umiejętności logicznego argumentowania, obrony własnego stanowiska, zażegnania konfliktów czy

wartościowania języka. Zgodnie z zapisami w podstawie programowej program kładzie nacisk na konieczność zapoznawania uczniów z literaturą współczesną, zawiera wskazówki dotyczące sposobu realizacji treści programowych, umożliwiające omówienie tekstów dawnych (od starożytności do literatury czasu wojny i okupacji) w kl. I–III, natomiast w klasie IV liceum i klasach IV i V technikum uczeń będzie poznawał literaturę współczesną oraz kształcił umiejętność odczytywania związków pomiędzy tekstami kultury. Absolwent szkoły średniej powinien posiadać umiejętność krytycznego myślenia, wyciągania wniosków, analizowania informacji i opinii, dlatego istotnym aspektem pracy z uczniem będzie uczenie go ciekawości poznawczej, świadomego odbioru różnych tekstów kultury, formułowania własnych sądów.

Program jest ukierunkowany na twórczą i innowacyjną aktywność ucznia, dlatego promowane są działania aktywizujące, a także wykorzystujące technologie informacyjne. Zaplanowane zostały też zajęcia promujące czytelnictwo, by stworzyć uczniom możliwość dzielenia się swoimi pasjami czytelnictwami, zachęcać do samokształcenia, poszerzania swojej wiedzy, twórczej dyskusji i wymiany poglądów, a w efekcie budowania właściwych relacji interpersonalnych. Przygotowując się do zajęć, uczniowie powinni korzystać z różnorodnych źródeł – zarówno drukowanych, jak i zasobów internetowych – a także dokonać krytycznej selekcji materiału. Ważnym elementem edukacji polonistycznej jest edukacja teatralna i filmowa, dlatego program uwzględnił zajęcia odwołujące się do tych dziedzin kultury, np. poprzez oglądanie i omawianie wybranych spektakli Teatru Telewizji czy filmów z Filмотeki Szkolnej. Proponuje się też wykorzystanie audycji radiowych, np. dostępnych w archiwum Polskiego Radia. Edukacja polonistyczna w liceum i technikum musi przygotowywać młodych ludzi do świadomego odbioru i krytycznej analizy tekstów kultury, przetwarzania przekazów i komunikatów medialnych oraz samodzielności poznawczej niezbędnej na rynku pracy. **Wychowanie młodzieży na lekcjach języka polskiego powinno odbywać się poprzez refleksję nad językiem, literaturą i kulturą w wymiarze aksjologicznym oraz egzystencjalnym. W centrum edukacji aksjologicznej znajdują się cele wyższe, których realizacja jest warunkiem niezbędnym do osiągnięcia wewnętrznej dojrzałości.** Dlatego też istotnym celem edukacji szkolnej, w tym polonistycznej, jest wspomaganie uczniów w poznawaniu i urzeczywistnianiu wartości o charakterze fundamentalnym. Zaliczyć należy do nich między innymi: godność, wolność, odpowiedzialność, mądrość, sprawiedliwość, równość. Podejmowane działania powinny zatem służyć przyjęciu przez ucznia własnej hierarchii wartości, dzięki której będzie dążył do pełni człowieczeństwa. Planując sytuację aksjologiczną, nauczyciel musi uwzględnić jej potencjalne oddziaływanie emocjonalne na uczniów, ponieważ poznawanie wartości powinno nastąpić w drodze wartościowania, czyli reakcji emocjonalnej i refleksyjnej (Chałas, 2017, s. 10–14). Odkrywanie wartości

musi wiązać się ze spojrzeniem na nie w kontekście własnego życia i codziennych doświadczeń. Stąd też program uwzględnia rolę mediów we współczesnym świecie, kładzie nacisk na kształcenie umiejętności rozróżniania informacji od opinii, perswazji językowej od manipulacji, zwraca uwagę na odpowiedzialność za słowo.

II. CELE KSZTAŁCENIA. CELE WYCHOWAWCZE

Cele kształcenia i wychowania są ze sobą ściśle powiązane, a ich realizacja służy wychowaniu świadomego i krytycznego człowieka, odpowiedzialnego za siebie i innych, samodzielnego, odnajdującego się we współczesnym świecie i na rynku pracy. **Realizacja celów kształcenia i wychowania wymaga od nauczyciela wyzwolenia u uczniów twórczej aktywności, również w procesie samokształcenia.**

Zgodnie z zapisami zawartymi w podstawie programowej cele kształcenia i wymagania ogólne uwzględniają:

I. W zakresie kształcenia literackiego i kulturowego:

1. Kształtowanie dojrzałości intelektualnej, emocjonalnej i moralnej uczniów.
2. Rozumienie historii literatury i dziejów kultury jako procesu, a także dostrzeganie roli czynników wewnętrznych i zewnętrznych wpływających na ten proces.
3. Rozumienie konieczności zachowania i rozwoju literatury i kultury w życiu jednostki oraz społeczeństwa.
4. Rozróżnianie kultury wysokiej i niskiej, elitarnej i popularnej oraz dostrzeganie związków między nimi.
5. Znajomość wybranych utworów z literatury polskiej i światowej oraz umiejętność mówienia o nich z wykorzystaniem potrzebnej terminologii.
6. Kształtowanie różnorodnych postaw czytelniczych: od spontanicznego czytania do odbioru opartego na podstawach naukowych.
7. Kształcenie umiejętności czytania, analizowania i interpretowania literatury oraz innych tekstów kultury, a także ich wzajemnej korespondencji.
8. Kształcenie umiejętności świadomego odbioru utworów literackich i tekstów kultury na różnych poziomach: dosłownym, metaforycznym, symbolicznym, aksjologicznym.
9. Kształcenie umiejętności rozumienia roli mediów oraz ich wpływu na zachowania i postawy ludzi, a także krytycznego odbioru przekazów medialnych oraz świadomego korzystania z nich.
10. Budowanie systemu wartości na fundamencie prawdy, dobra i piękna oraz szacunku dla człowieka.
11. Kształcenie umiejętności rozpoznawania i wartościowania postaw budujących szacunek dla człowieka (np. wierność, odpowiedzialność, umiar) oraz służących budowaniu wspólnot: państwowej, narodowej, społecznej (np. patriotyzm, sprawiedliwość, obowiązkowość, szlachetność, walka, praca, odwaga, roztropność).

II. W zakresie kształcenia językowego:

1. Pogłębianie funkcjonalnej wiedzy z zakresu nauki o języku.

2. Wzbogacanie umiejętności komunikacyjnych, stosowne wykorzystanie języka w różnych sytuacjach komunikacyjnych.
3. Funkcjonalne wykorzystywanie wiedzy o języku w odczytaniu sensów zawartych w strukturze głębokiej tekstów literackich i nieliterackich.
4. Świadome wykorzystanie działań językowych w formowaniu odpowiedzialności za własne zachowania językowe.
5. Uwrażliwianie na piękno mowy ojczystej, wspomaganie rozwoju kultury językowej, doskonalenie umiejętności posługiwania się poprawną polszczyzną.

III. W zakresie tworzenia wypowiedzi:

1. Doskonalenie umiejętności wyrażania własnych sądów, argumentacji i udziału w dyskusji.
2. Wykorzystanie kompetencji językowych i komunikacyjnych w wypowiedziach ustnych i pisemnych.
3. Kształcenie umiejętności formułowania i uzasadniania sądów na temat dzieł literackich oraz innych tekstów kultury.
4. Doskonalenie umiejętności retorycznych, w szczególności zasad tworzenia wypowiedzi spójnych, logicznych oraz stosowania kompozycji odpowiedniej dla danej formy gatunkowej.
5. Rozwijanie umiejętności tworzenia tekstów o wyższym stopniu złożoności.

IV. W zakresie pracy samokształceniowej:

1. Rozwijanie zainteresowań humanistycznych.
2. Doskonalenie umiejętności korzystania z różnych źródeł informacji, w tym zasobów cyfrowych, oceny ich rzetelności, wiarygodności i poprawności merytorycznej.
3. Kształcenie nawyków systematycznego uczenia się, porządkowania zdobytej wiedzy i jej pogłębiania oraz syntezy poznanego materiału.
4. Wyrabianie nawyku samodzielnej, systematycznej lektury.
5. Rozwijanie uzdolnień i zainteresowań poprzez udział w różnych formach aktywności intelektualnej i twórczej.
6. Umacnianie postawy poszanowania dla cudzej własności intelektualnej.
7. Rozwijanie umiejętności efektywnego posługiwania się technologią informacyjną w poszukiwaniu, porządkowaniu i wykorzystywaniu pozyskanych informacji.

Zgodnie z tymi założeniami nadrzędnym celem edukacji polonistycznej w szkole ponadpodstawowej jest wykształcenie aktywnego, świadomego i odpowiedzialnego człowieka, mającego potrzebę nieustannego doskonalenia swoich umiejętności i poszerzania wiedzy, odnoszącego się z szacunkiem do tradycji kulturowej oraz skutecznie komunikującego się z innymi. Uczeń powinien też umieć rozpoznawać swoje potrzeby edukacyjne i uczyć się zgodnie ze swoimi zdolnościami i typem inteligencji. Należy

równocześnie pamiętać, że w pracy z uczniami ze SPE czasami na pierwszym miejscu należy postawić nie na cele edukacyjne, ale terapeutyczne. W pracy z uczniem niedostosowanym społecznie lub zagrożonym niedostosowaniem społecznym należy eksponować te treści nauczania, które w szczególny sposób kształtują pozytywne cechy osobowości, a cele dydaktyczne podporządkowane powinny być celom wychowawczym. Należy szczególny nacisk położyć na rozbudzenie zainteresowania ucznia nauką i kształtowanie motywacji, np. uatrakcyjniając zajęcia poprzez prezentacje multimedialne, ciekawe projekty, warsztaty czy wycieczki edukacyjne i kontakt z kulturą wysoką. Powyższe wskazówki odnoszą się też do pracy z uczniem zaniedbanym środowiskowo.

Program opiera się na elementach koncepcji **wychowania Bogdana**

Suchodolskiego, który podkreślał, że szkoła powinna przygotować młodych ludzi do tego, by potrafili poradzić sobie z wyzwaniami współczesnej cywilizacji, by korzystali z możliwości kulturalnego rozwoju, czuli potrzebę doskonalenia, by właściwie sterowali swoim życiem. Ogromną wagę przywiązywał też do kształcenia estetycznego, które niesie wartości oddziałujące na osobowość człowieka i funkcjonowanie narodu. Istnieje bowiem współzależność pomiędzy kształtowaniem postaw twórczych u dzieci i młodzieży a ich osiągnięciami zawodowymi w przyszłości.

Efektywne nauczanie polega na stworzeniu uczniom warunków do samodzielnego budowania własnej wiedzy, a celem procesu uczenia się jest też rozwinięcie życiowych kompetencji, np. krytycznego myślenia i rozwiązywania problemów. Zgodnie z tą ideą program odnosi się do koncepcji konstruktywizmu. Wg Jeana Piageta wiedza to konstrukcja, która powstaje w umyśle człowieka i jest efektem podejmowanej przez niego aktywności (Klus-Stańska, 2018). Uczeń zatem musi być zaangażowanym badaczem rzeczywistości. Uczenie się jest procesem budowania nowej wiedzy w odniesieniu do tej, którą jednostka już posiada. Zgodnie z tą koncepcją uczeń – poprzez testowanie, stawianie hipotez, weryfikowanie własnych pomysłów, obserwację – nie tylko dochodzi do rozumienia wiedzy, poszerza swoje umiejętności, ale też przyjmuje odpowiedzialność za wyniki uczenia się. Działania nauczyciela, ukierunkowane na pobudzenie aktywności ucznia, zaciekawienie go i skłonienie do poszukiwania odpowiedzi, przyczyniają się do wsparcia procesów mentalnych, np. analizy, syntezy, kreatywności, wzmacniają odpowiedzialność i decyzyjność, pozwalają przejść na wyższy stopień myślenia – od operacji konkretnych do formalnych.

Uczenie się jest związane z mózgiem. Zasadne wydaje się zatem odwołanie do neurodydaktyki, czyli do nauczania przyjaznego mózgowi. Neurodydaktyka jest młodym paradygmatem dydaktyk obiektywistycznych, odnoszącym się do nauk biologicznych, jednak koncentruje się na uczeniu, a nie na nauczaniu. Dydaktycy, odwołujący się do wyników badań nad neuronalnymi uwarunkowaniami uczenia

się, wskazują, że należy poszukiwać takich strategii nauczania i uczenia się, które będą kompatybilne z mechanizmami działania mózgu (Klus-Stańska, 2018). Dzięki plastyczności mózgu, rozumianej jako zdolność tkanki nerwowej do tworzenia nowych połączeń i samonaprawy, możliwe jest nie tylko uczenie się nowych rzeczy, ale też kompensowanie istniejących braków. Najważniejsze założenia neurodydaktyki koncentrują się wokół kwestii gotowości mózgu do podejmowania wysiłku, wpływu emocji oraz relacji społecznych na myślenie człowieka, zależności pomiędzy nietypową sytuacją, w jakiej znalazła się jednostka, a jej motywacją do działania. Neurodydaktycy podkreślają, że wyzwolenie ciekawości naturalnie tkwiącej w człowieku oraz stworzenie bezpiecznej i przyjaznej atmosfery niewątpliwie sprzyja uczeniu się. Nauczanie przyjazne mózgowi pozwala na wdrożenie uczniów do nieustannego zadawania pytań, stawiania hipotez i szukania rozwiązań, co ma szczególne znaczenie we współczesnym świecie, wymagającym od człowieka otwartości, innowacyjności, umiejętności odnalezienia się na rynku pracy. Co istotne, by wyzwolić w uczniach ciekawość poznawczą, nauczyciel sam musi być zafascynowany przedmiotem. Forma wprowadzenia do zajęć, głos, mimika, sposób mówienia wpływają na ciekawość poznawczą ucznia (Żylińska, 2013, s. 3–6). Biorąc pod uwagę konieczność kształcenia różnych kompetencji i interdyscyplinarność edukacji humanistycznej, metody i formy pracy dostosowane zostaną do różnych typów inteligencji wyodrębnionych przez Howarda Gardnera. Nauczyciel powinien pamiętać, by łączyć informację z wymiarem wizualnym, słuchowym i kinestetycznym. Odniesienie do różnych typów inteligencji jest szczególnie istotne w edukacji włączającej.

Nowatorskie podejście do nauczania i uczenia się wymaga od nauczyciela otwartości i elastyczności, odejścia od schematów na rzecz poszukiwania i łączenia różnych teorii i koncepcji naukowych oraz adaptowania ich do potrzeb swoich uczniów. Nadrzędnym celem podejmowanych działań jest bowiem wykształcenie człowieka odpowiedzialnego, potrafiącego się uczyć zgodnie ze swoimi predyspozycjami i inteligencją emocjonalną, a także twórczego i aktywnego, doceniającego znaczenie dziedzictwa narodowego i europejskiego. Odniesienie w programie do różnych koncepcji wspomaga też nauczycieli z krótkim stażem w planowaniu działań oraz doborze metod i form pracy.

Cele kształcenia i wychowania zgodne są z wymaganiami ogólnymi i treściami nauczania określonymi w podstawie programowej do języka polskiego, ale w odniesieniu do kategorii Benjamina **Blooma** zostały podzielone na wiedzę i umiejętności oraz postawy, co zapewnia ich sprawdzalność poprzez obserwację i analizę postępów uczniów oraz umożliwi samokontrolę pracy nauczyciela. **Cele kształcenia** ujęte zostały w kategoriach wiedzy i umiejętności.

Wiedza. Uczeń:

- określa podstawy periodyzacji literatury,
- nazywa motywy, tematy, konwencje literackie charakterystyczne dla określonej epoki historycznoliterackiej,

- rozpoznaje pojęcia stylu i stylizacji językowej,
- rozpoznaje wybrane utwory literackie i teksty kultury,
- charakteryzuje pojęcia z poetyki, teorii i historii literatury,
- wymienia wyznaczniki rodzajów i gatunków literackich,
- charakteryzuje sposoby kreowania świata przedstawionego w dziele literackim,
- rozpoznaje i charakteryzuje pojęcia z nauki o języku,
- podaje zasady poprawnej pisowni,
- charakteryzuje zasady organizacji wypowiedzi pod względem retorycznym,
- rozpoznaje środki retoryczne,
- określa zasady skutecznej komunikacji w mowie i piśmie.

Umiejętności. Uczeń:

- interpretuje czytane teksty literackie i kulturowe, określa w nich sensy dosłowne i metaforyczne,
- organizuje swój warsztat pracy, wykorzystując zdobytą wiedzę,
- rozróżnia pojęcia: tradycja literacka i kulturowa, dziedzictwo kulturowe, tożsamość narodowa,
- interpretuje teksty literackie, umiejscawiając je w określonej epoce i wykorzystując konteksty kulturowe, w tym filozoficzne,
- rozróżnia odmiany stylistyczne języka,
- charakteryzuje style indywidualne i typowe,
- tworzy wypowiedź o charakterze argumentacyjnym,
- funkcjonalnie wykorzystuje wiedzę z zakresu nauki o języku,
- rozpoznaje i charakteryzuje specyfikę czytanych tekstów,
- odczytuje tekst w jego warstwie semantycznej i semiotycznej,
- analizuje strukturę czytanego tekstu,
- wskazuje środki artystycznego wyrazu i określa ich funkcje,
- stosuje zasady ortograficzne i interpunkcyjne.

Cele wychowawcze. Uczeń:

- wykazuje się dojrzałością intelektualną i emocjonalną,
- jest świadomym odbiorcą tekstów kultury,
- rozumie potrzebę ciągłego uczenia się,
- dba o swój rozwój indywidualny i społeczny,
- przyjmuje postawę obywatelską i społeczną,
- skutecznie komunikuje się z innymi,
- dba o etykę swoich wypowiedzi,
- stosuje uczciwe środki perswazyjne,
- prezentuje postawę dialogu, tolerancji, akceptacji i otwartości,
- szanuje dorobek kulturowy, docenia jego wartość,
- szuka swojego miejsca w społeczeństwie i na rynku pracy,
- wykazuje się samodzielnością, innowacyjnością, kreatywnością.

Program odnosi się do kryterium **trwałości wiedzy**, zapewniającego realizację wszystkich treści obowiązkowych i zgodność z podstawą programową. Dodatkowym atutem programu jest wskazanie treści opartych na **kryterium potrzeb uczących się**, umożliwiającym wzbogacenie treści o własne propozycje i konteksty, zawierające przykłady odniesień do zasobów internetowych, przykładów filmów, wykraczających poza podstawę programową. Wzbogacone w ten sposób treści nauczania można będzie dostosować do oczekiwań młodzieży, poziomu nauczania i zainteresowań ucznia. Zaproponowane kryteria, dzięki ich wielokierunkowości, służą nie tylko realizacji treści podstawy programowej, ale także umożliwią indywidualizację pracy z uczniem zdolnym i mającym trudności w uczeniu się. **Wykaz pojęć i zagadnień obowiązujących ucznia został sporządzony po wnikliwej analizie podstawy programowej i uwzględnia też wiedzę z poprzednich etapów edukacyjnych. Wytłuszczonym drukiem zapisano propozycje autorów i tekstów kultury spoza podstawy programowej. Ponieważ podstawa programowa – z nielicznymi wyjątkami – zawiera tylko nazwiska autorów utworów poetyckich, zaproponowane zostały konkretne teksty do omówienia. Zasugerowana została też liczba godzin przeznaczonych na realizację treści nauczania.**

W programie zawarte zostały metody i formy pracy dostosowane do różnych typów inteligencji, opartych na wytycznych Howarda Gardnera: lingwistycznej, matematycznej i logicznej, muzycznej, interpersonalnej, intrapersonalnej, kinestetycznej (ruchowej), przyrodniczej, co jest szczególnie cenne przy założeniu, że uczeń jest aktywnym uczestnikiem procesu kształcenia i uczy się zgodnie ze swoimi możliwościami i predyspozycjami. **Zgodnie z tym założeniem każdy uczeń może odnieść sukces edukacyjny. Odwołanie do inteligencji wielorakich jest szczególnie ważne w pracy z uczniami ze szczególnymi potrzebami edukacyjnymi.**

III. TREŚCI NAUCZANIA I PRZEWIDYWANE OSIĄGNIĘCIA. POZIOM PODSTAWOWY

I. Kształcenie literackie i kulturowe

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

- 1) rozumie podstawy periodyzacji literatury, sytuuje utwory literackie w poszczególnych okresach: starożytność, średniowiecze, renesans, barok, oświecenie, romantyzm, pozytywizm, Młoda Polska, dwudziestolecie międzywojenne, literatura wojny i okupacji, literatura lat 1945–1989 krajowa i emigracyjna, literatura po 1989 r.;
- 2) rozpoznaje konwencje literackie i określa ich cechy w utworach (fantastyczną, symboliczną, mimetyczną, realistyczną, naturalistyczną, groteskową);
- 3) rozróżnia gatunki epickie, liryczne, dramatyczne i synkretyczne, w tym: gatunki poznane w szkole podstawowej oraz epos, odę, tragedię antyczną, psalm, kronikę, satyrę, sielankę, balladę, dramat romantyczny, powieść poetycką, a także odmiany powieści i dramatu, wymienia ich podstawowe cechy gatunkowe;
- 4) rozpoznaje w tekście literackim środki wyrazu artystycznego poznane w szkole podstawowej oraz środki znaczeniowe: oksymoron, peryfrazę, eufonię, hiperbolę; leksykalne, w tym frazeologizmy; składniowe: antytezę, paralelizm, wyliczenie, epiforę, elipsę; wersyfikacyjne, w tym przerzutnię; określa ich funkcje;
- 5) interpretuje treści alegoryczne i symboliczne utworu literackiego;
- 6) rozpoznaje w tekstach literackich: ironię i autoironię, komizm, tragizm, humor, patos; określa ich funkcje w tekście i rozumie wartościujący charakter;
- 7) rozumie pojęcie groteski, rozpoznaje ją w tekstach oraz określa jej artystyczny i wartościujący charakter;
- 8) wykazuje się znajomością i zrozumieniem treści utworów wskazanych w podstawie programowej jako lektury obowiązkowe;
- 9) rozpoznaje tematykę i problematykę poznanych tekstów oraz jej związek z programami epoki literackiej, zjawiskami społecznymi, historycznymi, egzystencjalnymi i estetycznymi; poddaje ją refleksji;
- 10) rozpoznaje w utworze sposoby kreowania: świata przedstawionego (fabuły, bohaterów, akcji, wątków, motywów), narracji, sytuacji lirycznej; interpretuje je i wartościuje;
- 11) rozumie pojęcie motywu literackiego i toposu, rozpoznaje podstawowe motywy i toposy oraz dostrzega żywotność motywów biblijnych i antycznych w utworach literackich; określa ich rolę w tworzeniu znaczeń uniwersalnych;
- 12) w interpretacji utworów literackich odwołuje się do tekstów poznanych w szkole podstawowej, w tym: trenów i pieśni Jana Kochanowskiego, bajek Ignacego Krasickiego, Dziadów cz. II oraz Pana Tadeusza Adama Mickiewicza, Zemsty Aleksandra Fredry, Balladyny Juliusza Słowackiego;

- 13) porównuje utwory literackie lub ich fragmenty, dostrzega kontynuacje i nawiązania w porównywanych utworach, określa cechy wspólne i różne;
- 14) przedstawia propozycję interpretacji utworu, wskazuje w tekście miejsca, które mogą stanowić argumenty na poparcie jego propozycji interpretacyjnej;
- 15) wykorzystuje w interpretacji utworów literackich potrzebne konteksty, szczególnie kontekst historycznoliteracki, historyczny, polityczny, kulturowy, filozoficzny, biograficzny, mitologiczny, biblijny, egzystencjalny;
- 16) rozpoznaje obecne w utworach literackich wartości uniwersalne i narodowe; określa ich rolę i związek z problematyką utworu oraz znaczenie dla budowania własnego systemu wartości.

2. Odbiór tekstów kultury. Uczeń:

- 1) przetwarza i hierarchizuje informacje z tekstów, np. publicystycznych, popularnonaukowych, naukowych;
- 2) analizuje strukturę tekstu: odczytuje jego sens, główną myśl, sposób prowadzenia wywodu oraz argumentację;
- 3) rozpoznaje specyfikę tekstów publicystycznych (artykuł, felieton, reportaż), retorycznych (przemówienie, laudacja, homilia), popularnonaukowych i naukowych (rozprawa); wśród tekstów prasowych rozróżnia wiadomość i komentarz; rozpoznaje środki językowe i ich funkcje zastosowane w tekstach; odczytuje informacje i przekazy jawne i ukryte; rozróżnia odpowiedzi właściwe i unikowe;
- 4) określa wpływ starożytnego teatru greckiego na rozwój sztuki teatralnej; rozumie pojęcie katharsis i charakteryzuje jego rolę w kształtowaniu odbioru dzieła;
- 5) charakteryzuje główne prądy filozoficzne oraz określa ich wpływ na kulturę epoki;
- 6) odczytuje pozaliterackie teksty kultury, stosując kod właściwy w danej dziedzinie sztuki;
- 7) odróżnia dzieła kultury wysokiej od tekstów kultury popularnej, stosuje kryteria pozwalające odróżnić arcydzieło od kiczu.

II. Kształcenie językowe

1. Gramatyka języka polskiego. Uczeń:

- 1) wykorzystuje wiedzę z dziedziny fleksji, słowotwórstwa, frazeologii i składni w analizie i interpretacji tekstów oraz tworzeniu własnych wypowiedzi;
- 2) rozumie zróżnicowanie składniowe zdań wielokrotnie złożonych, rozpoznaje ich funkcje w tekście i wykorzystuje je w budowie wypowiedzi o różnym charakterze;
- 3) rozpoznaje argumentacyjny charakter różnych konstrukcji składniowych i ich funkcje w tekście; wykorzystuje je w budowie własnych wypowiedzi;
- 4) rozumie rolę szyku wyrazów w zdaniu oraz określa rolę jego przekształceń w budowaniu znaczenia wypowiedzi.

2. Zróżnicowanie języka. Uczeń:

- 1) rozróżnia pojęcie stylu i stylizacji, rozumie ich znaczenie w tekście;
- 2) rozróżnia style funkcjonalne polszczyzny oraz rozumie zasady ich stosowania;
- 3) rozpoznaje i ocenia modę językową we współczesnym języku;
- 4) określa rodzaje zapożyczeń i sposób ich funkcjonowania w polszczyźnie różnych epok; odnosi wskazane zjawiska do współczesnej polszczyzny;
- 5) zna, rozumie i funkcjonalnie wykorzystuje biblizmy, mitologizmy, sentencje, przysłowia i aforyzmy obecne w polskim dziedzictwie kulturowym;
- 6) rozpoznaje rodzaje stylizacji (archaizacja, dialektyzacja, kolokwializacja, stylizacja środowiskowa, biblijna, mitologiczna itp.) oraz określa ich funkcje w tekście;
- 7) rozpoznaje słownictwo o charakterze wartościującym; odróżnia słownictwo neutralne od słownictwa o zabarwieniu emocjonalnym, oficjalne od potocznego.

3. Komunikacja językowa i kultura języka. Uczeń:

- 1) rozumie pojęcie znaku językowego oraz języka jako systemu znaków; rozróżnia typy znaków i określa ich funkcje w tekście;
- 2) zna pojęcie aktu komunikacji językowej oraz jego składowe (komunikat, nadawca, odbiorca, kod, kontekst, kontakt);
- 3) rozpoznaje i określa funkcje tekstu (informatywną, poetycką, metajęzykową, ekspresywną, impresywną – w tym perswazyjną);
- 4) rozpoznaje zjawiska powodujące niejednoznaczność wypowiedzi (homonimie, anakoluty, elipsy, paradoksy), dba o jasność i precyzję komunikatu;
- 5) posługuje się różnymi odmianami polszczyzny w zależności od sytuacji komunikacyjnej;
- 6) odróżnia zamierzoną innowację językową od błędu językowego; określa funkcje innowacji językowej w tekście;
- 7) stosuje zasady etyki wypowiedzi; wartościuje wypowiedzi językowe, stosując kryteria, np. prawda – fałsz, poprawność – niepoprawność;
- 8) rozróżnia pojęcia manipulacji, dezinformacji, postprawdy, stereotypu, bańki informacyjnej, wiralności; rozpoznaje te zjawiska w tekstach i je charakteryzuje;
- 9) stosuje zasady etykiety językowej w wypowiedziach ustnych i pisemnych odpowiednie do sytuacji;
- 10) charakteryzuje zmiany w komunikacji językowej związane z rozwojem jej form (np. komunikacji internetowej).

4. Ortografia i interpunkcja. Uczeń:

- 1) stosuje zasady ortografii i interpunkcji, w tym szczególnie: pisowni wielką i małą literą, pisowni łącznej i rozłącznej partykuły nie oraz partykuły -bym, -byś, -by z różnymi częściami mowy; pisowni zakończeń -ji, -ii, -i; zapisu przedrostków roz-, bez-, wes-, wz-, ws-; pisowni przyimków złożonych; pisowni nosówek (a, ę) oraz potąceń om, on, em, en; pisowni skrótów i skrótowców;

- 2) wykorzystuje składniowo-znaczeniowy charakter interpunkcji do uwypuklenia sensów redagowanego przez siebie tekstu;
- 3) rozumie stylistyczną funkcję zamierzonego błędu ortograficznego w tekście artystycznym.

III. Tworzenie wypowiedzi

1. Elementy retoryki. Uczeń:

- 1) formułuje tezy i argumenty w wypowiedzi ustnej i pisemnej przy użyciu odpowiednich konstrukcji składniowych;
- 2) wskazuje i rozróżnia cele perswazyjne w wypowiedzi literackiej i nieliterackiej;
- 3) rozumie i stosuje w tekstach retorycznych zasadę kompozycyjną (np. teza, argumenty, apel, pointa);
- 4) wyjaśnia, w jaki sposób użyte środki retoryczne (np. pytania retoryczne, wyliczenia, wykrzyknienia, paralelizmy, powtórzenia, apostrofy, przerzutnie, inwersje) oddziałują na odbiorcę;
- 5) rozróżnia typy argumentów, w tym argumenty pozamerytoryczne (np. odwołujące się do litości, niewiedzy, groźby, autorytetu, argumenty ad personam);
- 6) rozumie, na czym polega logika i konsekwencja toku rozumowania w wypowiedziach argumentacyjnych i stosuje je we własnych tekstach;
- 7) odróżnia dyskusję od sporu i kłótni;
- 8) rozróżnia pragmatyczny i etyczny wymiar obietnic składanych w tekstach reklamy;
- 9) rozpoznaje elementy erystyki w dyskusji oraz ocenia je pod względem etycznym;
- 10) rozumie zjawisko nowomowy; określa jego cechy i funkcje w tekście.

2. Mówienie i pisanie. Uczeń:

- 1) zgadza się z cudzymi poglądami lub polemizuje z nimi, rzeczowo uzasadniając własne zdanie;
- 2) buduje wypowiedź w sposób świadomy, ze znajomością jej funkcji językowej, z uwzględnieniem celu i adresata, z zachowaniem zasad retoryki;
- 3) reaguje na przejawy agresji językowej, np. zadając pytania, prosząc o rozwinięcie lub uzasadnienie stanowiska, wykazując sprzeczność wypowiedzi;
- 4) zgodnie z normami formułuje pytania, odpowiedzi, oceny, redaguje informacje, uzasadnienia, komentarze, głos w dyskusji;
- 5) tworzy formy użytkowe: protokół, opinię, zażalenie; stosuje zwroty adresatywne, etykietę językową;
- 6) tworzy spójne wypowiedzi w następujących formach gatunkowych: wypowiedź o charakterze argumentacyjnym, referat, szkic interpretacyjny, szkic krytyczny, definicja, hasło encyklopedyczne, notatka syntetyzująca;

- 7) odróżnia streszczenie od parafrazy; funkcjonalnie stosuje je w zależności od celu wypowiedzi;
- 8) tworzy plan kompozycyjny i dekompozycyjny tekstów o charakterze argumentacyjnym;
- 9) stosuje retoryczne zasady kompozycyjne w tworzeniu własnego tekstu; wygłasza mowę z uwzględnieniem środków pozajęzykowych;
- 10) w interpretacji przedstawia propozycję odczytania tekstu, formułuje argumenty na podstawie tekstu oraz znanych kontekstów, w tym własnego doświadczenia, przeprowadza logiczny wywód służący uprawomocnieniu formułowanych sądów;
- 11) stosuje zasady poprawności językowej i stylistycznej w tworzeniu własnego tekstu; potrafi weryfikować własne decyzje poprawnościowe;
- 12) wykorzystuje wiedzę o języku w pracy redakcyjnej nad tekstem własnym, dokonuje korekty tekstu własnego, stosuje kryteria poprawności językowej.

IV. Samokształcenie. Uczeń:

- 1) rozwija umiejętność pracy samodzielnej między innymi przez przygotowanie różnorodnych form prezentacji własnego stanowiska;
- 2) porządkuje informacje w problemowe całości poprzez ich wartościowanie; syntetyzuje poznawane treści wokół problemu, tematu, zagadnienia oraz wykorzystuje je w swoich wypowiedziach;
- 3) korzysta z literatury naukowej lub popularnonaukowej;
- 4) sporządza bibliografię i przypis bibliograficzny, także źródeł elektronicznych;
- 5) dokonuje krytycznej selekcji źródeł;
- 6) wybiera z tekstu odpowiednie cytaty i stosuje je w wypowiedzi;
- 7) wzbogaca swoją wypowiedź pozajęzykowymi środkami komunikacji;
- 8) posługuje się słownikami ogólnymi języka polskiego oraz słownikami specjalistycznymi (np. etymologicznymi, frazeologicznymi, skrótów, gwarowymi), także w wersji on-line;
- 9) wykorzystuje multimedialne źródła informacji oraz dokonuje ich krytycznej oceny;
- 10) gromadzi i przetwarza informacje, sporządza bazę danych;
- 11) korzysta z zasobów multimedialnych, np. z: bibliotek, słowników on-line, wydawnictw e-book, autorskich stron internetowych; dokonuje wyboru źródeł internetowych, uwzględniając kryterium poprawności rzeczowej oraz krytycznie ocenia ich zawartość;
- 12) wykorzystuje formę projektu w przygotowaniu i prezentowaniu oraz popularyzowaniu swoich zainteresowań i osiągnięć;
- 13) zna pojęcie hipertekstu; rozpoznaje jego realizacje internetowe oraz pozainternetowe; określa ich funkcje w komunikacji, umiejętnie z nich korzysta w gromadzeniu informacji.

Punktem wyjścia do podejmowania działań edukacyjnych zawsze będzie tekst z epoki, wokół którego koncentrować się będą pojęcia teoretycznoliterackie, zagadnienia z nauki o języku i konteksty kulturowe. Literatura dodatkowa uwzględnia pozycje zawarte w podstawie programowej oraz zostały także zaproponowane teksty inne, poszerzające horyzonty myślowe uczniów, zawierające aktualne problemy, dające możliwość do podejmowania dyskusji i określania własnego stanowiska. Podobna zasada została przyjęta przy doborze kontekstów filmowych. Nauczyciel, zgodnie z zainteresowaniami uczniów, powinien dobrać też inne konteksty, w tym ikoniczne.

KLASA I: STAROŻYTNOŚĆ – OŚWIECENIE

• Pojęcia i zagadnienia obowiązkowe:

periodyzacja historii literatury, analiza i interpretacja, konwencje literackie, wartościowanie, *sacrum* i *profanum*, motywy i toposy biblijne i mitologiczne, filozofia grecka, stoicyzm, epikureizm, zasada złotego środka Horacego, tragizm, tragedia antyczna, teocentryzm, średniowieczne wzorce osobowe, etos rycerza, wizerunki Matki Boskiej w literaturze i sztuce średniowiecza, *memento mori*, *danse macabre*, satyra, groteska, humanizm, antropocentryzm, człowiek i Bóg w poezji renesansu, twórczość J. Kochanowskiego, treny, kryzys światopoglądowy, poezja patriotyczna i obywatelska, dramat szekspirowski, poezja religijna i metafizyczna w baroku, ideologia sarmatyzmu, komedia, rodzaje komizmu, klasycyzm, sentymentalizm.

• Nauka o języku:

znaki i ich rodzaje, znak językowy, akt komunikacji językowej, funkcje tekstu, funkcja użytkowa tekstu, biblizmy, frazeologizmy biblijne i mitologiczne, sentencje, aforyzmy, retoryka, zabiegi retoryczne, rodzaje argumentów, styl biblijny i retoryczny, perswazja, manipulacja językowa, etyka wypowiedzi, agresja językowa, stylizacja i jej odmiany, słownictwo wartościujące, słowa nacechowane emocjonalnie i neutralne, zapożyczenia i ich funkcja, wieloznaczność wypowiedzi.

• Teksty z epoki:

Biblia: fragmenty *Księgi Rodzaju*, *Księgi Hioba*, *Księgi Koheleta*, *Pieśni nad*

Pieśniami, *Księgi Psalmów*, *Apokalipsy wg św. Jana*. **Literatura Greków i Rzymian:**

Jan Parandowski, *Mitologia, część I Grecja*; Homer, *Iliada* (fragmenty), *Odyseja*

(fragmenty); Sofokles, *Antygona*; Horacy, ***O co poeta prosi Apollina, Do Deliusza,***

Wybudowałem pomnik; Platon, Obrona Sokratesa (fragmenty). **Literatura**

średniowiecza: *Bogurodzica*; *Lament świętokrzyski* (fragmenty); *Legenda o św.*

Aleksym (fragmenty); *Rozmowa Mistrza Polikarpa ze Śmiercią* (fragmenty); *Kwiatki*

świętego Franciszka z Asyżu (fragmenty); *Pieśń o Rolandzie* (fragmenty); Gall Anonim,

Kronika polska (fragmenty); Dante Alighieri, *Boska komedia* (fragmenty). **Literatura**

renesansu: Jan Kochanowski, *Pieśń IX, XX ks. I, Pieśń III, V, XXIV ks. II, Psalm 6, 13,*

Psalm 47, tren IX, X, XI, XIX, Odprawa posłów greckich; Piotr **Skarga, Kazania sejmowe**

(*fragmenty*), *Mirandola*, *O godności człowieka (fragmenty)*. **Literatura baroku:** Daniel Naborowski, *Krótkość żywota*; Jan Andrzej Morsztyn, *Do trupa*, *Niestatek*, Mikołaj Sęp-Szarzyński, *Sonet III, IV*; Jan Chryzostom Pasek, *Pamiętniki (fragmenty)*; William Szekspir, *Makbet*, *Romeo i Julia*; **Blaise Pascal**, *Myśli (fragmenty)*. **Literatura oświecenia:** Moliere, *Skąpiec*; Ignacy Krasicki, *Hymn do miłości ojczyzny*, **satyry: Do króla**, *Żona modna*; Franciszek Karpiński, *Do Justyny*, *Tęskność na wiosnę*, *Laura i Filon*, *Pieśń o Narodzeniu Pańskim*, *Pieśń wieczorna*.

- **Literatura uzupełniająca:**

Sofokles, *Król Edyp*; Mikołaj z Wilkowiecka; *O chwalebnym Zmartwychwstaniu Pańskim*; **Mikołaj Rej**, *Żywot człowieka poczciwego*; **Stanisław Staszic**, *Przestrogi dla Polski (fragmenty)*.

- **Konteksty literackie:**

Ryszard Kapuściński, *Podróże z Herodotem (fragmenty)*; **Olga Tokarczuk**, *Prawiek i inne czasy (fragmenty)*; Julian Tuwim, *Exegi monumentum*; Jacek Kaczmarski, *Hiob*; Stanisław Grochowiak, *Święty Szymon Słupnik*; Jacek Dukaj, *Katedra*; Zbigniew Herbert, *Apollo i Marsjasz*; Agnieszka Osiecka, *Chwalmy Pana*; Leopold Staff, *Odys*; Kazimiera Iłłakowiczówna, *Opowieść małżonki świętego Aleksego*; Jan Twardowski, *Malowani święci*; Jan Lechoń, *Do Szekspira*; Cyprian Norwid, *W Weronie*; Henryk Sienkiewicz, *Potop*; Julian Tuwim, *Rzecz czarnoleska*; Maria Pawlikowska-Jasnorzewska, *Laura i Filon*.

- **Konteksty filmowe i teatralne:**

Dekalog, reż. Krzysztof Kieślowski; *Katedra*, reż. Tomasz Bagiński, *Krzyżacy*, reż. Aleksander Ford; *Król Edyp*, reż. Gustaw Holoubek; *Makbet*, reż. Justin Kurzel, *Lekcja polskiego*, reż. Mariusz Malec.

KLASA II: ROMANTYZM – POZYTYWIZM

- **Pojęcia i zagadnienia obowiązkowe:**

polemika klasyków z romantykami, preromantyzm, romantyzm, ludowość, podróż romantyczna, orientalizm, bohater romantyczny, miłość romantyczna, dramat romantyczny, mesjanizm, winkelriedyzm, koncepcja poety, motyw Syberii, motywy w poezji C. Norwida, spór romantyków z pozytywistami, program polskiego pozytywizmu, manifesty programowe, hasła polskiego pozytywizmu, motyw miasta, obraz polskiego społeczeństwa w literaturze pozytywizmu, powieść realistyczna.

- **Nauka o języku:**

stylizacja biblijna, słownictwo o charakterze wartościującym, niejednoznaczność wypowiedzi, stylistyczne zróżnicowanie polszczyzny, stylizacja środowiskowa, styl niski i wysoki.

- **Teksty z epoki:**

Literatura romantyzmu: Adam Mickiewicz, *Oda do młodości*; **Lilije, Powrót taty, Romantyczność, Sonety krymskie: Stepy akermańskie, Widok gór ze stepów Kozłowa, Pielgrzym**; *Oda do młodości, Niepewność, Rozmowa wieczorna, Nad wodą wielką i czystą*, Konrad Wallenrod, *Dziady* cz. III; Juliusz Słowacki, *Kordian, Rozłączenie, Oda do wolności, Sowiński w okopach Woli, Grób Agamemnona* (fragmenty), **Proroctwo, Testament mój**; Zygmunt Krasiński, *Nie-Boska komedia*; Cyprian Kamil Norwid, **Fortepian Szopena, Bema pamięci żałobny rapsod, Marionetki, Język-ojczysty, Ironia, Wielkość, Pielgrzym**. **Literatura pozytywizmu:** Bolesław Prus, *Lalka, Z legend dawnego Egiptu*; Eliza Orzeszkowa, *Gloria victis*; Adam Asnyk, **Publiczność do poetów, Poeci do publiczności, Giewont, Do młodych**; Fiodor Dostojewski, *Zbrodnia i kara*.

- **Literatura uzupełniająca:**

Adam Mickiewicz, *Dziady* cz. IV; Eliza Orzeszkowa, *Nad Niemnem* (fragmenty), **Henryk Sienkiewicz, Szkice węglem; Fiodor Dostojewski, Łagodna**.

- **Konteksty literackie:**

Maria Janion, Życie pośmiertne Konrada Wallenroda (fragmenty); Władysław Broniewski, Ballady i romanse; Jan Lechoń, *Norwid*; Olga Tokarczuk, **Lalka i perła (fragmenty)**, Jacek Kaczmarski, **Lalka, czyli polski pozytywizm**.

- **Konteksty filmowe i teatralne:**

Lawa. Opowieść o Dziadach A. Mickiewicza, reż. Tadeusz Konwicki; **Zbrodnia i kara**, reż. Piotr Dumala; **Dziady**, reż. Jan Englert; **Listy z Rosji**, reż. Wawrzyniec Kostrzewski.

KLASA III: MŁODA POLSKA – LITERATURA WOJENNA

- **Pojęcia i zagadnienia obowiązkowe:**

dekadentyzm, manifesty poetyckie, impresjonizm, ekspresjonizm, symbolizm, klasycyzm, franciszkanizm, wieś w literaturze młodopolskiej, dramat młodopolski, ludomania, literatura wobec niepodległości, wizja ojczyzny w prozie Stefana Żeromskiego, powieść psychologiczna, literatura faktu, twórczość pokolenia Kolumbów, tragizm młodego pokolenia, katastrofizm, konflikt wartości, rzeczywistość obozowa, rola poety i poezji w czasach zagłady, reportaż, literackie świadectwa.

- **Nauka o języku:**

dialektyzacja, gwara, stylizacja, słownictwo nacechowane emocjonalnie, funkcja kolokwializmów w tekście, neologizmy i ich rola, innowacja językowa a błąd językowy, proza poetycka, funkcje języka.

- **Teksty z epoki:**

Literatura Młodej Polski: Jan Kasprówic, *Dies irae, Witajcie, kochane góry, Krzak dzikiej róży w Ciemnych Smreczynach*; Kazimierz Przerwa-Tetmajer, *Credo, Hymn do Nirwany, Limba, Ciche, mistyczne Tatry; Leopold Staff, Kowal, Przedśpiew, Jak wiersze czytać, Kochać i tracić*; Stanisław Wyspiański, *Wesele*; Władysław Stanisław Reymont, *Chłopi* (tom I – *Jesień*); Stefan Żeromski, *Rozdziobią nas kruki, wrony...* **Literatura dwudziestolecia międzywojennego i literatura czasu wojny i okupacji:** Stefan Żeromski, *Przedwiośnie*; Witold Gombrowicz, *Ferdynurke* (fragmenty); Bolesław Leśmian, *Szewczyk, Dusiołek, Dziewczyna*; Julian Tuwim, *Do krytyków, Los, Szczęście*; Jan Lechoń, *Przypowieść, Piłsudski*; Maria Pawlikowska-Jasnorzewska, *Harmonia sfer, Miłość, Ja, Czas, krawiec kulawy*; Kazimiera Iłakowiczówna, *Z pastorałki, Oczekiwanie*; Julian Przyboś, *Dachy, Na kołach, Notre-Dame*; Józef Czechowicz, *Przemiany*; Krzysztof Kamil Baczyński, *Pokolenie, Sny na jawie*, Elegia *o... (chłopcu polskim)*; Tadeusz Gajcy *Noc wigilijna, O nas*; Tadeusz Borowski, *Proszę państwa do gazu, Ludzie, którzy szli*; Gustaw Herling-Grudziński, *Inny świat*; Hanna Krall, *Zdążyć przed Panem Bogiem*.

- **Literatura uzupełniająca:**

Maria Kuncewiczowa, Cudzoziemka; Kazimierz Moczarski, *Rozmowy z katem* (fragmenty); Zofia Nałkowska, *Przy torze kolejowym*.

- **Konteksty literackie:**

Tadeusz Boy-Żeleński, Plotka o Weselu, Andrzej Bursa, Wernyhora, Gustaw Herling-Grudziński, *Dziennik pisany nocą* (fragmenty), Czesław Miłosz, *Zniewolony umysł* (fragmenty).

- **Konteksty filmowe i teatralne:**

Wesele, reż. Andrzej Wajda; *Miasto 44*, reż. Jan Komasa; *Marszałek*, reż. Krzysztof Lang.

KLASA IV: LITERATURA PO 1945 ROKU

- **Zagadnienia i pojęcia obowiązkowe:**

egzystencjalizm w literaturze i filozofii, obraz PRL-u w literaturze i innych tekstach kultury, socrealizm, literatura stanu wojennego, poezja zaangażowana, literatura wobec przemian ustrojowych, pokolenie Nowej Fali, pokolenie brulionu, blog literacki.

- **Nauka o języku:**

styl retoryczny, rodzaje argumentów (merytoryczne, logiczne, emocjonalne, erystyczne), środki retoryczne, perswazja, manipulacja językowa, nowomowa i jej cechy, postprawda, bańka informacyjna, wiralność, dezinformacja, stereotyp, slogan, moda językowa, norma językowa, uzus, błąd językowy, neologizmy i ich funkcja, kolokwializacja,

brutalizacja języka, stylizacja językowa, nowe media, język Internetu, język reklamy, język jako narzędzie komunikacji, hipertekst.

- **Teksty z epoki:**

Stanisław Baliński, *Polska podziemna, Twarze*; Kazimierz Wierzyński, *Nocna ojczyzna, Strofa o wolności*; Czesław Miłosz, *Piosenka o porcelanie, Campo di Fiori, Przedmowa* z tomu *Ocalenie, Żeby wreszcie, Traktat moralny* (fragmenty); Tadeusz Różewicz, *Ocalony, Matka powieszonych, Kto jest poetą, W teatrze cieni*; Miron Białoszewski, *Rzeczywistość nieustalona, Namuzowanie*; Jarosław Marek Rymkiewicz, *Czym jest klasycyzm, Księżyc nad Wigrami*; Wisława Szymborska, *Jacyś ludzie, Koniec i początek, Chwila, Uśmiechy, Utopia, Buffo*; Zbigniew Herbert, *Przesłanie Pana Cogito, Pan Cogito rozmyśla o cierpieniu, Pan Cogito obserwuje w lustrze swoją twarz* z tomu *Pan Cogito, Potęga smaku, Raport z oblężonego miasta, Cesarz, Guziki*; Halina Poświatowska, *Lustro, Jestem Julią*; Stanisław Barańczak, *Mieszkać, Pan tu nie stał, Widokówka z tego świata*; Marcin Świetlicki, *Świat, Do Jana Polkowskiego*; Jan Polkowski, *Tak, jestem obcy*; Wojciech Wencel, *Podziemne motyle*; Albert Camus, *Dżuma*; George Orwell, *Rok 1984*; Józef Mackiewicz, *Droga donikąd* (fragmenty); Sławomir Mrożek, *Tango*; Marek Nowakowski, *Raport o stanie wojennym* (wybrane opowiadanie); *Górq Edek* (z tomu *Prawo prerii*); Antoni Libera, *Madame*; Andrzej Stasiuk, *Miejsce* (z tomu *Opowieści galicyjskie*); Olga Tokarczuk, *Profesor Andrews w Warszawie* (z tomu *Gra na wielu bębenkach*); **Adam Zagajewski, Klęska; Tomasz Jastrun, Zomo**; powojenna piosenka literacka: w wyk. Ewy Demarczyk *Wiersze wojenne, Karuzela z Madonnami, Groszki i róże*; w wyk. Jacka Kaczmarskiego *Mury, Oblawa, Lekcja historii klasycznej, Jak długo grać będą, Nie widzą, nie wiedzą*; w wyk. Wojciecha Młynarskiego *Róbmy swoje, Jeszcze w zielone gramy*; w wyk. Agnieszki Osieckiej *Kiedy mnie już nie będzie, Z czego składa się świat*; z Kabaretu Starszych Panów *Piosenka jest dobra na wszystko, To było tak*.

- **Literatura uzupełniająca:**

Tadeusz Różewicz, *Kartoteka*; Stanisław Lem, *Wizja lokalna, Dzienniki gwiazdowe* (fragmenty)

- **Konteksty literackie:**

Wojciech Jagielski, *Wypalanie traw*; Magda Omilianowicz, *Kalejdoskop*.

- **Konteksty filmowe i teatralne:**

Wizyta starszej pani, reż. Jerzy Gruza; *Miś*, reż. Stanisław Bareja; *The Wall*, reż. Alan Parker; *Między nami dobrze jest*, reż. Grzegorz Jarzyna.

IV. ZAKŁADANE OSIĄGNIĘCIA

W trakcie edukacji polonistycznej w liceum i technikum uczeń wykorzystuje, doskonali, utrwała oraz poszerza wiadomości i umiejętności zdobyte w szkole podstawowej. Absolwent szkoły ponadpodstawowej jest krytycznym użytkownikiem języka, skutecznie komunikuje się w mowie i piśmie, odpowiedzialnie i świadomie korzysta z różnych źródeł wiedzy. Rozpoznaje związki przyczynowo-skutkowe między faktami. Nabyte umiejętności wykorzystuje w codziennych sytuacjach, np. rozstrzygając problemy, oceniając intencje nadawcy i odbiorcy, przedstawiając własne stanowisko. Potrafi odróżnić informację od opinii, rozpoznaje manipulację językową, porządkuje informacje w problemowe całości, syntetyzuje poznawane treści, selekcjonuje i hierarchizuje informacje. Świadomie posługuje się językiem, dba o poprawność swoich wypowiedzi, stosuje się do zasad etyki językowej. Tworzy spójne, zorganizowane, logicznie uporządkowane wypowiedzi, w tym szkic, referat, wypowiedź o charakterze argumentacyjnym. Formułuje i uzasadnia własne sądy i opinie, przekonuje do swojego stanowiska, stosując uczciwe zabiegi perswazyjne, przestrzega etykiety językowej.

Rozumie podstawy periodyzacji literatury, rozpoznaje i nazywa ważne dla epoki kierunki, prądy artystyczne i motywy, potrafi odnaleźć związki między tekstami, wskazuje podobne tendencje w różnych tekstach kultury. Jest świadomym odbiorcą tekstów literackich i innych tekstów kultury, wykazuje się znajomością i rozumieniem omówionych utworów. Rozumie i świadomie posługuje się pojęciami z zakresu teorii literatury i nauki o języku. Dostrzega i odczytuje w omawianych dziełach sensy dosłowne, alegoryczne, symboliczne i metaforyczne, rozpoznaje wartości obecne w utworach. Posiada umiejętności przydatne na rynku pracy w zakresie krytycznego myślenia, wyciągania wniosków, przetwarzania informacji, współpracy w zespole.

Model absolwenta:

- posiada szeroką wiedzę humanistyczną,
- świadomie uczestniczy w kulturze i w życiu własnego regionu,
- zna wartość dziedzictwa kulturowego,
- jest wrażliwy na piękno mowy ojczystej,
- potrafi jasno formułować swoje myśli,
- wskazuje swoje mocne i słabe strony,
- nabył kompetencje kluczowe, które pozwolą mu odnaleźć swoje miejsce w świecie, w tym na rynku pracy,
- nieustannie poszerza swoją wiedzę, ma potrzebę uczenia się przez całe życie,
- jest osobą krytycznie myślącą, otwartą na innych ludzi, empatyczną i tolerancyjną, przygotowaną do życia w nowoczesnym świecie,
- świadomie i odpowiedzialnie włącza się do życia społecznego.

V. PROCEDURY OSIĄGANIA CELÓW

1. Propozycje liczby godzin przeznaczonych na realizację poszczególnych treści nauczania

Na realizację treści nauczania przeznaczono odpowiednią ilość godzin, **uwzględniając też czas na omówienie tekstów zaproponowanych przez uczniów na początku każdego roku szkolnego** oraz sprawdziany wiedzy i umiejętności. **Uwzględnienie propozycji uczniów wpisuje się w założenia nowej podstawy programowej, zgodnie z którą uczeń ma być aktywnym uczestnikiem procesu edukacji.**

Klasa I:

- starożytność – oświecenie + zaproponowane konteksty literackie i kulturowe – 100 godzin,
- omówienie utworów zaproponowanych przez uczniów – 6 godzin,
- sprawdziany wiedzy i umiejętności, w tym przynajmniej jeden sprawdzian umiejętności pisania dłuższej wypowiedzi stylistycznej w semestrze – 8 godzin.

Klasa II:

- romantyzm – pozytywizm + zaproponowane konteksty literackie i kulturowe – 110 godzin,
- omówienie utworów zaproponowanych przez uczniów – 10 godzin,
- sprawdziany wiedzy i umiejętności, w tym przynajmniej jeden sprawdzian umiejętności pisania dłuższej wypowiedzi stylistycznej w semestrze – 10 godzin.

Klasa III:

- Młoda Polska – literatura wojenna + zaproponowane konteksty literackie i kulturowe – 105 godzin,
- omówienie utworów zaproponowanych przez uczniów – 12 godzin,
- sprawdziany wiedzy i umiejętności, w tym przynajmniej jeden sprawdzian umiejętności pisania dłuższej wypowiedzi stylistycznej w semestrze – 10 godzin.

Klasa IV:

- literatura po 1945 roku + zaproponowane konteksty literackie i kulturowe – 100 godzin,
- omówienie utworów zaproponowanych przez uczniów – 10 godzin,
- sprawdziany wiedzy i umiejętności, w tym przynajmniej jeden sprawdzian umiejętności pisania dłuższej wypowiedzi stylistycznej w semestrze – 10 godzin.

Pozostałe godziny są do dyspozycji nauczyciela, który powinien dokonać wstępnej diagnozy zespołu klasowego, rozpoznać zainteresowania i uzdolnienia uczniów, a także dostosować tempo realizacji treści do możliwości uczniów ze SPE.

Poza wskazanymi godzinami na realizację treści programowych zaleca się zorganizowanie wyjść do teatru (przynajmniej raz w roku szkolnym). W ramach korelacji międzyprzedmiotowej proponuje się zajęcia poza szkołą, np. w muzeum, galerii, kinie oraz zajęcia terenowe i udział w wieczorkach poetyckich. Zasadna wydaje się realizacja wybranych zajęć w formie bloków międzyprzedmiotowych, np. w odniesieniu do problematyki niepodległościowej blok uwzględniający zajęcia z języka polskiego, historii, plastyki i muzyki oraz edukacji filmowej.

2. Kompetencje kluczowe i korelacja międzyprzedmiotowa

Mając na uwadze ciągłość w procesie kształcenia ucznia, w edukacji polonistycznej na poziomie ponadpodstawowym należy uwzględnić wiadomości i umiejętności uczniów nabyte w szkole podstawowej i rozwijać je w obszarach kształcenia literackiego, kulturowego i językowego, tworzenia wypowiedzi i samokształcenia, kładąc nacisk na połączenie teorii z praktyką oraz autonomię działań podejmowanych przez uczniów. Kształcenie językowe będzie integralnie powiązane z kształceniem literackim. **Wszystkie kompetencje są jednakowo ważne i sprzyjają rozwijaniu krytycznego myślenia, umiejętności analitycznych, umiejętności porozumiewania się, negocjowania i określania własnego stanowiska.** Przyczyniają się też do wyzwolenia u uczniów kreatywności, otwartości na wielokulturowość i tolerancji. Zgodnie z zapisem w podstawie programowej nauczyciele w liceum i technikum rozwijają u uczniów: **kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji**, których nadrzędnym celem jest kształcenie zdolności poznawczych, służących interpretacji świata oraz kształtowanie umiejętności poprawnego i świadomego posługiwania się językiem ojczystym, formułowania i wyrażania argumentów, sądów, opinii, funkcjonowania w nowoczesnym społeczeństwie, korzystania z różnych typów tekstów, zdobywania i przetwarzania informacji; **kompetencje w zakresie wielojęzyczności**, służące rozwijaniu świadomości różnorodności kulturowej i komunikacji międzykulturowej; **kompetencje matematyczne oraz kompetencje w zakresie nauk przyrodniczych, technologii i inżynierii**, mające znaczenie dla komunikowania się językiem matematycznym, wartościowania, ustalania chronologii i analizy wydarzeń, ułatwiające wyszukiwanie i wykorzystywanie informacji, rozwijające zdolności logicznego myślenia; **kompetencje cyfrowe**, niezbędne w korzystaniu z narzędzi do tworzenia, prezentowania informacji, a także umożliwiające docieranie do usług oferowanych w Internecie, uczące kreatywności i innowacji oraz odpowiedzialności i bezpiecznego korzystania ze źródeł internetowych; **kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się**, umożliwiające nabycie samodyscypliny w zarządzaniu czasem, a także uczące czerpania korzyści ze współpracy zespołowej, szukania rady

i wsparcia w wielu sytuacjach życiowych; **kompetencje obywatelskie**, odnoszące się do kształtowania postaw i wartości patriotycznych i obywatelskich, znaczenia historii i tradycji narodowej, utożsamiania się z małą ojczyzną oraz uczące współuczestnictwa w tworzeniu życia publicznego, rozwijające umiejętności pokonywania uprzedzeń i osiągania kompromisu; **kompetencje w zakresie przedsiębiorczości**, kształtujące umiejętność motywacji w dokonywaniu wyborów, sposobów osiągania zamierzonych celów, właściwej autoprezentacji; **kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej**, kształtujące świadomość narodową i lokalną w odniesieniu do tekstów kultury, języka, uwrażliwiające na piękno, uczące kreatywności, ekspresji, umiejętności twórczych. Program zatem uwzględnia **wszystkie kompetencje kluczowe**, które staną się punktem wyjścia do realizacji celów i treści programowych zawartych w podstawie programowej i posłużą zdobywaniu praktycznych umiejętności w zakresie funkcjonowania w społeczeństwie. **Kształcenie kompetencji ma więc charakter holistyczny**, polega na personalizowaniu informacji, czyli osadzaniu ich w kontekście potrzeb i zainteresowań ucznia. Należy uświadamiać uczniom istnienie powiązań pomiędzy pozornie oderwanymi od siebie elementami rzeczywistości. Holistyczne podejście do edukacji daje szansę na nabywanie i ćwiczenie umiejętności: syntetyzowania, łączenia faktów i wyciągania wniosków. Szczególną uwagę należy też zwrócić na kształcenie postaw patriotycznych, budzenie szacunku dla tradycji narodowych i identyfikacji ze swoim miejscem urodzenia.

Program zakłada konieczność realizacji **korelacji międzyprzedmiotowej**, zwłaszcza z przedmiotami humanistycznymi i artystycznymi, ale też z innymi, nauczanymi w III etapie, np. omawiając *Sonety Krymskie* czy *Dziady cz. II* Adama Mickiewicza, uczniowie odnoszą się do wiedzy z geografii, identyfikują omawiane nazwy własne, potrafią je umiejscowić na mapie świata. W trakcie tych zajęć kształcone będą kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji, w zakresie nauk przyrodniczych, cyfrowe, obywatelskie i w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej. Ważnym aspektem korelacji międzyprzedmiotowej będzie włączenie treści kulturowych z zakresu muzyki, plastyki, sztuki i architektury, a także teatru i filmu oraz nowych mediów, a nawet gier komputerowych; są one nierozdzielnie związane z literaturą i jednocześnie bliskie współczesnemu pokoleniu. **Realizując treści programowe, uczniowie powinni się też odwoływać do dorobku kulturowego własnego regionu, np. lokalnych pisarzy, poetów, zabytków**. Program nastawiony jest też na wyzwolenie u uczniów inwencji twórczej i ekspresji kulturalnej poprzez działania służące realizowaniu pasji, rozwijaniu nowych zainteresowań. **Warto zaproponować uczniom tworzenie scenek teatralnych, filmów, reportaży filmowych i fotograficznych, nietypowych interpretacji tekstów literackich w wyżej wymienionych formach lub interpretacji plastycznej utworu poetyckiego, samodzielnie wykonanie gry planszowej lub komputerowej, komiksu, prowadzenie bloga kulturowo-literackiego, tworzenie galerii własnej twórczości**. Podejmowane działania muszą być dostosowane do pracy

z uczniami ze SPE, w tym z uczniami zdolnymi, i powinny być ukierunkowane na pobudzenie ciekawości poznawczej, motywowanie do samokształcenia.

Propozycje te powinny skłaniać uczniów do doskonalenia swoich umiejętności, ale też do sprawdzenia się, np. poprzez realizowanie samodzielnych projektów czy udział w konkursach polonistycznych. **Dlatego, przy realizacji wybranych treści, proponuje się odejście od tradycyjnej jednostki lekcyjnej na rzecz zajęć blokowych.** Jeśli w szkole istnieją klasy równoległe, można zorganizować wspólne oglądanie wybranego spektaklu Teatru Telewizji, a następnie przeprowadzić zajęcia w grupach międzyoddziałowych.

3. Metody pracy

W celu skutecznej realizacji treści programowych, zaleca się stosowanie metod aktywizujących, dzięki którym uczniowie stają się współtwórcami procesu lekcyjnego. Jednocześnie zakłada się łączenie metod aktywizujących z podającymi – wykładem informacyjnym, opisem, opowiadaniem, prelekcją i pogadanką.

Spośród wielu metod aktywizujących warto wykorzystywać na lekcjach języka polskiego:

- **metodę przypadków** – polega na zapoznaniu się z wydarzeniem rzeczywistym, a następnie na pozyskaniu dodatkowych informacji, które zostaną poddane krytycznej analizie; jest to więc metoda badania i interpretacji określonych zdarzeń, ich przyczyn, uczy wieloaspektowego dostrzegania problemu i stosowania różnych rozwiązań, prowadzi do porównania poglądów, kształtuje postawę szacunku dla pracy innych, może być stosowana na zajęciach, podczas których uczniowie będą omawiać wydarzenie, w którym uczestniczyli, np. koncertu, recitalu czy spektaklu teatralnego organizowanego w szkole;
- **metodę projektu** – jest czasochłonna i wymaga zaangażowania ze strony uczniów i nauczyciela, składa się z kilku etapów: przygotowania i planowania pracy, zbierania materiałów i ich opracowywania, prezentacji projektu na zajęciach szkolnych; uczniowie mogą pracować nad krótkimi projektami na temat, np. działalności instytucji związanych z kulturą i obszarami ich działań ujętymi globalnie lub w regionie i środowisku lokalnym; metoda rozwija samodzielność, pozwala na zastosowanie multimediów (prezentacja, montaż filmowy, pokaz slajdów, utworzenie klasowego bloga lub forum dyskusyjnego itp.); **metoda sprawdzi się zwłaszcza w pracy z uczniem zdolnym;**
- **portfolio (teczka)** – polega na zbieraniu przez ucznia materiałów na określony temat i gromadzeniu ich w teczce, składa się z kilku etapów: wstępnego (określenie zasad, czasu pracy i rodzaju gromadzonych materiałów, ustalenie kryteriów oceniania), zasadniczego (poszukiwanie, gromadzenie i porządkowanie materiałów i ich porządkowanie w teczce), końcowego (prezentacja efektów pracy

- i ich ocena); pozyskiwanie materiałów może odbywać się grupowo, ale teczkę uczeń tworzy indywidualnie; odmianą portfolio jest e-portfolio, w którym dokonania można dokumentować na portalach udostępnionych przez szkołę, portalach społecznościach, edukacyjnych itp.; **metoda sprawdza się w przypadku pracy z uczniami ze SPE – zarówno zdolnymi, którzy w ten sposób mogą rozwijać swoje zainteresowania, a efekty pracy prezentować na forum klasy/szkoły, jak i mającymi trudności w nauce, którzy uczą się systematyczności, selekcjonowania materiałów, krytycznego myślenia;**
- **debatę panelową** – jest to dyskusja, której cechą jest istnienie dwóch gremiów: dyskutującego (eksperti – paneliści) i słuchającego (audytorium – uczący się); w pierwszej fazie eksperci wprowadzają w zagadnienie, a następnie odbywa się dyskusja między członkami panelu; w drugiej fazie głos może zabrać każda osoba wchodząca w skład audytorium;
 - **dyskusję wielokrotną** – uczniowie pracują w małych grupach; w pierwszej fazie przebiegiem dyskusji kieruje lider; w fazie drugiej dyskusja ma charakter plenarny – prezentowane są wtedy efekty dyskusji w grupach, a następnie wybierane są optymalne rozwiązania problemu; grupy mogą otrzymać identyczne zadania lub oddzielne problemy do rozpatrzenia, stanowiące element jakiejś całości;
 - **metodę analizy materiału źródłowego** – polegającą na analizie artykułów, recenzji, opinii, audycji radiowych, tekstów źródłowych; metoda nie należy do najłatwiejszych, trzeba jednak podkreślić, że ma ogromną wartość – rozwija umiejętności samodzielnego poszukiwania informacji, ćwiczenie selekcji informacji oraz krytycznej ich analizy; **metoda ta daje możliwość wieloaspektowego widzenia problemu i może okazać się ulubioną metodą pracy uczniów „poszukujących” ciekawych rozwiązań;**
 - **burzę mózgów** – polegającą na zespołowym (pary, grupy lub cała klasa) wytwarzaniu jak największej ilości pomysłów rozwiązania problemu podanego przez nauczyciela; po zebraniu pomysłów poddaje się je ocenie zespołu i wybiera najlepsze rozwiązanie problemu; można z niej korzystać podczas lekcji odwróconej lub w celu sporządzenia wniosków;
 - **dramę** – jej celem jest przyswajanie treści kształcenia poprzez przeżycia, doświadczenie, zabawę; gra odbywa się bez prób czy scenariusza, więc uczniowie działają spontanicznie, znajdują się w nieznanym dla siebie wcześniej sytuacji;
 - **metodę drzewka decyzyjnego** – polegającą na graficznym zapisie analizy problemu, służy uświadomieniu sobie skutków podejmowanych decyzji; drzewko decyzyjne można tworzyć indywidualnie lub w grupach; uczniowie określają cele i wartości do podanego problemu, a następnie wpisują negatywne i pozytywne skutki potencjalnych decyzji, by ostatecznie wybrać najważniejszą decyzję z punktu widzenia obranych celów i wartości;
 - **metodę symulacyjną** – polegającą na tworzeniu modeli rzeczywistości w celu zdobycia doświadczeń podobnych do tych w świecie realnym; uczniowie poszukują

rozwiązań drogą gier dydaktycznych, uwzględniając między innymi zachowania psychologiczne, socjologiczne, kulturowe; cechą charakterystyczną tej metody jest łączenie analizy z syntezą, stosowanie myślowego eksperymentu;

- **przekładu intersemiotycznego** – stanowiącego przekład tekstu literackiego na inny system znaków; celem podejmowanych działań jest lepsze zrozumienie i interpretacja dzieła poprzez jego pozawerbalną analizę oraz wyrażanie myśli i uczuć z nim związanych; metoda sprawdzi się w pracy z uczniami ze SPE.

4. Techniki pracy

Na lekcjach języka polskiego powinny dominować techniki, które stosowane są podczas **pracy zespołowej**. Szczególne znaczenie ma wspólna realizacja zadania, wymagająca wymiany doświadczeń, przedstawienia swoich opinii i spostrzeżeń. Technika ta sprzyja uczeniu się od siebie, poznawaniu różnorodnych, często innowacyjnych rozwiązań, pozytywnie wpływa też na relacje między uczniami, kształtuje postawy wzajemnej pomocy, wsparcia i akceptacji. W edukacji pomaga odnaleźć właściwe rozwiązanie problemu spośród wielu pojawiających się propozycji. Technika, która pozwala uczniom odnieść problem teoretyczny do codziennego życia oraz umiejscowić zagadnienie w otaczającej go rzeczywistości, jest odwoływanie się do doświadczeń. Wykorzystuje ona zasadę skojarzeń, prowadzących do właściwego odczytania problemu. Podobną rolę pełni **technika poszukiwania wspólnych korzeni**, oparta na wyszukiwaniu zbliżonych cech różnych kultur. Dzięki temu uczniowie dostrzegają zależności międzykulturowe, uwarunkowane czynnikami zewnętrznymi, między innymi historycznymi, politycznymi, kulturowymi, środowiskowymi. W pracach zespołowych może być przydatna **technika uczenia się w sytuacjach konfliktowych**, która pozwala uczniom na zrozumienie różnic w poglądach i sprzyja poszukiwaniu satysfakcjonującego dla obu stron rozwiązania. Uczy ona aktywnego słuchania innych, funkcjonowania w społeczeństwie wielokulturowym i na rynku pracy, kształtuje postawy wzajemnej tolerancji.

Ze względu na etap nauczania i zmierzanie uczniów ku dorosłości ważną techniką jest **poszukiwanie scenariuszy przyszłości**, pomaga ona w zrozumieniu przydatności zdobytej wiedzy i uzyskanych umiejętności oraz służy określeniu przydatności podejmowanych działań na rynku pracy.

5. Nowatorskie narzędzia na lekcjach języka polskiego

- Środki dydaktyczne, zgodnie z podziałem zaproponowanym przez Czesława Kupisiewicza, dzielą się na: wzrokowe (m.in. przedmioty naturalne, modele, obrazy ruchome i nieruchome, schematy, symbole, diagramy), słuchowe

(materiały i urządzenia zapewniające słuchanie), wzrokowo-słuchowe (odbiorniki telewizyjne, projektory, materiały audiowizualne), automatyzujące (podręczniki, maszyny dydaktyczne). Aby osiągnąć oczekiwane efekty pracy, należy korzystać z różnorodnych narzędzi i technik. Narzędzia pracy powinny być nowatorskie, dostosowane do potrzeb uczniów pokolenia Z, określanego także generacją @, dla którego znacząca rolę w poszukiwaniu wiedzy i kształceniu umiejętności pełnią sposoby pracy oparte na **ICT**, służące wyszukiwaniu i przetwarzaniu informacji, zdobywaniu i utrwalaniu umiejętności oraz wiedzy z literatury, nauki o języku oraz korelujących przedmiotów, wspomagające prezentację wiedzy, współpracę i skuteczne komunikowanie się. Warto uwzględnić w edukacji polonistycznej serwisy blogowe (np. blogger.com, wordpress.com), serwisy do tworzenia witryn (np. sites.google.com), współpracę z platformą Google Classroom (platforma zdalnego nauczania), które mogą dydaktykę szkolną czynić atrakcyjną dla ucznia, zwłaszcza że każda szkoła publiczna może uzyskać do niej dostęp bezpłatnie i bezterminowo. Spośród licznych metod pracy opartych na ICT na szczególną uwagę zasługuje:

- **WebQuest** – badawcza metoda ucząca efektywnego korzystania z Internetu jako źródła informacji i opierająca się na analizie, syntezie i ewaluacji, a stanowiąca odmianę projektu badawczego;
- gamifikacja – korzystająca z mechanizmów stosowanych w grach, a ucząca właściwej współpracy i rywalizacji, mierzenia się z wyzwaniami na różnych poziomach trudności (szczególnie przydatna dla zróżnicowania potrzeb edukacyjnych);
- **FLASHCARDS** (dwustronne cyfrowe fiszki) – oparte na zasadzie pytanie – odpowiedź (ANKI, Memrize, Quizlet), ułatwiające zapamiętywanie i przydatne w lekcjach powtórzeniowych. Przydatnym narzędziem w pracy nauczyciela jest witryna KAHOOT!, umożliwiająca pracę z wykorzystaniem smartfonów.

Planując działania polonistyczne, warto uwzględnić też wykorzystanie witryn, materiałów możliwych do zastosowania na lekcjach języka polskiego w postaci online lub jako dodatkowych źródeł tekstów kultury, np. <http://wolnelektury.pl> – zbiór legalnie dostępnych utworów i lektur szkolnych, arcydzieł literatury polskiej i światowej, tekstów ikonicznych w wersji online, które można pobrać na dysk komputera, odtwarzać w aplikacji mobilnej lub w postaci audiobooka, www.polona.pl – cyfrowa Biblioteka Narodowa, posiadająca zbiory książek, czasopism, rękopisów, grafik, www.polskieradio.pl/Katarzyna-Klosinska – audycje dr hab. Katarzyny Kłosińskiej, <http://www.staropolska.pl/> – serwis naukowo-edukacyjny poświęcony dawnej literaturze polskiej w kontekście dziedzictwa kultury europejskiej. Jego zasadniczą częścią jest biblioteka utworów staropolskiego piśmiennictwa, <http://www.literat.edu.pl/> – wirtualna biblioteka literatury polskiej, <http://nauczyciel.polski1.html> – portal z materiałami do języka polskiego (animacje).

Metody i formy pracy należy dostosować do pracy z uczniami ze SPE, uwzględniając ich indywidualne predyspozycje i sposoby uczenia się. Uczeń dyslektyczny powinien na przykład otrzymać więcej czasu na czytanie tekstów i polecenia, redagowanie prac pisemnych, należy mu także umożliwić korzystanie z audiobooków. W pracy z uczniami z deficytami kompetencji i zaburzeniami sprawności językowych należy dostosować środki komunikacji do ich preferencji, warto też wykorzystywać w czasie zajęć elementy dramy, metodę przekładu intersemiotycznego czy mapy myśli. Podczas wypowiedzi ustnych nie należy wywierać presji czasowej. Z kolei praca z uczniem przewlekle chorym powinna koncentrować się na wzmacnianiu jego mocnych stron, rozwijaniu talentów i umacnianiu poczucia własnej wartości. Należy uwzględnić możliwości pracy ucznia w różnych okresach jego choroby.

6. Organizacja miejsca pracy. Pracownia polonistyczna

Tradycyjny układ przestrzeni w budynku szkolnym był tworzony z myślą o edukacji opartej na transmisji wiedzy. Zgodnie z tą zasadą to nauczyciel zajmuje centralne miejsce w klasie, a jego biurko jest punktem dominującym, wyznacznikiem sprawowanej władzy, wyrażającej się zarówno w przekazywaniu informacji, jak i dyscyplinowaniu uczniów. Szkolne przestrzenie charakteryzuje urzędowy charakter miejsca. Badania prowadzone w klasach o tradycyjnej aranżacji przestrzeni nauki pokazują zależność pomiędzy sympatią nauczyciela lub jej brakiem w zależności od zajmowanego przez uczniów miejsca (A. Nałaskowski, 2002, s. 50–51). Stąd **też postuluje się odejście od tradycyjnej aranżacji przestrzeni klasowej na rzecz bardziej przyjaznej, sprzyjającej komunikacji i uczeniu się.** Najprostszym rozwiązaniem jest eliminacja biurka, które dotąd tradycyjnie znajdowało się na przodzie klasy (można je ustawić z boku), dzięki temu zmniejszy się dystans pomiędzy nauczycielem i uczniami. W czasie prowadzenia dyskusji i debat warto ustawić krzesła tak, by wszyscy widzieli się i mogli nawiązać z sobą kontakt wzrokowy.

Należy też zadbać o wystrój klasy poprzez zaprezentowanie wytworów pracy uczniów, np. wierszy, plakatów, map myśli, obrazów, szkiców, drzew decyzyjnych, w tym materiałów wykonanych w czasie realizacji projektów, co może być dodatkową, oprócz oceny, formą nagrody.

Ważnym elementem wyposażenia pracowni polonistycznej powinien być podręczny księgozbiór, np. zawierający słowniki poprawnościowe, terminów literackich, symboli, kultury mitów i tradycji, z którego uczniowie mogliby swobodnie korzystać w czasie zajęć. W ten sposób uczniowie nie tylko będą organizowali sobie warsztat pracy, ale też poczują się odpowiedzialni za swój rozwój, a nawyk korzystania ze słowników poprawnościowych pozytywnie wpłynie na podniesienie umiejętności językowych i ortograficznych. Równocześnie każda klasa powinna być wyposażona w stanowisko z komputerem

z dostępem do Internetu, z którego – podobnie jak z podręcznego księgozbioru – uczniowie mogliby swobodnie korzystać. **Program zakłada też współpracę nauczyciela polonisty z biblioteką szkolną w zakresie promocji czytelnictwa i zachęcania uczniów do samokształcenia rozumianego jako wdrażanie do kształcenia ustawicznego.** Samokształcenie umożliwia samodzielne sterowanie swoim rozwojem. W związku z tym niektóre zajęcia mogą odbywać się w przestrzeni biblioteki, np. poświęcone omawianiu utworów zaproponowanych przez uczniów, zainteresowaniom czytelnictwem czy różnorodnym środkom przekazu. Niektóre zajęcia warto też przeprowadzić w szkolnej Izbie Tradycji, np. poświęcić je tradycji kulturowej, tożsamości narodowej czy twórczości lokalnych artystów. Wiele zajęć z zakresu edukacji polonistycznej można też zaplanować w pracowni informatycznej.

Zgodnie z zasadami edukacji włączającej należy zadbać o dostosowanie warunków pracy do indywidualnych potrzeb uczniów, np. w przypadku ucznia słabosłyszącego i słabowidzącego należy szczególnie zadbać o dobre oświetlenie klasy oraz zapewnienie uczniowi miejsca w pierwszej ławce. Jeżeli lekcja prowadzona jest metodami aktywizującymi, należy tak ustawić ławki, by uczeń słabosłyszący miał możliwość obserwowania twarzy nauczyciela, jak i pozostałych uczniów. Uczeń powinien mieć możliwość zmiany miejsca w trakcie zajęć.

W przypadku ucznia z niepełnosprawnością ruchową należy tak dostosować miejsce pracy, by mógł on przyjąć prawidłową pozycję siedzącą oraz zadbać o ograniczenie barier architektonicznych (np. szersze przejścia, odpowiednia wysokość krzeseł i stołów).

VI. PROPOZYCJE OCENY POSTĘPÓW UCZNIĄ

Ocenianie jest procesem wieloetapowym, kolejne jego fazy to: ustalenie i podanie uczniom wymagań w zakresie wiedzy i umiejętności, przygotowanie zadań sprawdzających, np. kart pracy, tematów, zadań otwartych, sprawdzianów, m.in.. ze znajomości lektury obowiązkowej, opracowanie schematu oceniania, ewaluacja.

Ocenianie dostarcza informacji o efektach i pozwala określić uczniom ich mocne i słabe strony oraz wdraża do samokontroli. Nauczyciel powinien oceniać pracę uczniów i jej efekty na bieżąco oraz po zrealizowaniu większej partii materiału, a także korzystać z oceniania kształtującego, polegającego na uzyskiwaniu przez uczniów informacji zwrotnej. Wiedza ucznia o tym, co już osiągnął, czego ma się nauczyć, by zrealizować założony cel, motywuje do pracy.

Należy zwrócić uwagę na jasne sformułowanie celów i zawarcie w nich informacji o kryteriach sukcesu (*NaCoBeZU*). Stosowanie oceniania kształtującego nie tylko motywuje, ale także angażuje i pozwala na bieżąco śledzić postępy w nauce i ułatwia pokonywanie trudności, kształtuje odpowiedzialność za własny rozwój. Z ocenianiem kształtującym wiąże się ocena koleżeńska i samoocena. Zaletą stosowania **oceny koleżeńskiej** jest zmniejszenie rywalizacji uczniów, kształcenie odpowiedzialności, dawanie uczniom możliwości krytycznego myślenia. Dzięki stosowaniu **samooceny** uczniowie uczą się samodzielności i odpowiedzialności, angażują się w tworzenie procesu edukacyjnego, budują poczucie własnej wartości. **Przy ocenie koleżeńskiej warto wprowadzić zasadę, że oceniając pracę innych, najpierw należy wskazać pozytywne aspekty pracy, a dopiero w dalszej kolejności przeprowadzić konstruktywną krytykę.** Taką strategię powinien przyjąć też nauczyciel, oceniając przygotowane przez uczniów prezentacje, projekty, przemówienia.

Ocena koleżeńska może mieć też charakter punktowy w odniesieniu do ustalonych wspólnie z nauczycielem kryteriów, np. uczniowie oceniają przemówienie w skali 1–6, biorąc pod uwagę: atrakcyjność tematu, rodzaj argumentacji, kontakt ze słuchaczami, komunikatywność, pozajęzykowe środki wzmacniające wypowiedź, poprawność językową.

Dążąc do zobiektywizowania oceny, nauczyciel powinien ustalić szczegółowe kryteria. Oceniając wypowiedź pisemną o charakterze argumentacyjnym, należy wziąć pod uwagę:

- sposób sformułowania stanowiska (np. jasne, logiczne, adekwatne do wskazanego problemu, niepełne, sprzeczne),
- dowodzenie – sposób uzasadnienia stanowiska, dobór argumentacji adekwatny do wskazanego problemu (np. argumentacja trafna, szeroka, uwzględniająca konteksty kulturowe, wąska),

- poprawność rzeczową (np. brak błędów rzeczowych w odniesieniu do przywołanych tekstów, błędy niemające wpływu na logikę argumentacji i sposób interpretacji tekstu, błędy rzeczowe uniemożliwiające właściwą interpretację tekstu),
- kompozycję (np. funkcjonalna, logiczna, zachowane są proporcje pomiędzy poszczególnymi częściami, wyodrębnione graficznie akapity),
- warstwę redakcyjną: język, styl i zapis (np. brak błędów składniowych, nieliczne błędy składniowe, styl stosowny, styl częściowo stosowny, poprawna ortografia i interpunkcja, nieliczne błędy interpunkcyjne).

Nauczyciel ocenia nie tylko wiedzę i umiejętności ucznia, ale też jego zaangażowanie w tworzenie lekcji, aktywność, samodzielność, innowacyjność i kreatywność. Należy docenić wysiłek, jaki uczeń wkłada w nabycie wymaganych umiejętności, zwłaszcza w przypadku uczniów mających trudności edukacyjne lub niedostosowanych społecznie. Ocenianie służy nie tylko rozpoznaniu stanu wiedzy i umiejętności uczniów, ale musi także mieć charakter inspirujący do dalszych działań. Aktywność ucznia na zajęciach można monitorować poprzez prowadzenie kart obserwacji, notowanie udziału uczniów w lekcji, np. stawianie plusów, które są sumowane pod koniec semestru lub po omówieniu lektury.

Oceniając uczniów ze specyficznymi potrzebami edukacyjnymi, należy uwzględnić wskazówki zawarte w opinii/orzeczeniu poradni psychologiczno-pedagogicznej, np. w przypadku ucznia z dysortografią i dysleksją ocenie podlegać powinna przede wszystkim warstwa merytoryczna wypowiedzi pisemnej. Ocena poprawności zapisu może mieć charakter opisowy.

VII. SPOSOBY EWALUACJI PROGRAMU

Ewaluacja jest oceną czynności zaplanowanych przez nauczyciela podczas wdrażania programu oraz po jego zrealizowaniu. Podczas ewaluacji bieżącej i okresowej nauczyciel powinien zbierać informacje na temat przebiegu realizacji programu nauczania. Dokonując ewaluacji podsumowującej, należy natomiast odpowiedzieć na pytania dotyczące stopnia realizacji założonych celów, ocenić adekwatność doboru metod, form pracy i środków dydaktycznych i ich wpływ na atrakcyjność procesu uczenia się. Ocenie podlega też przydatność wiedzy i umiejętności w życiu szkolnym, środowisku oraz na rynku pracy. Ważnym zadaniem jest wskazanie utrudnień w realizacji programu i szukanie rozwiązań alternatywnych. W celu odpowiedzi na powyższe pytania można skorzystać z narzędzi pomiarowych: arkusza obserwacyjnego lekcji (określa zaangażowanie uczniów w realizację zadań), karty samooceny ucznia, karty obserwacji ucznia, karta obserwacji klasy, wywiadu, ankiety przeprowadzanej wśród uczniów i rodziców, testów pomiarowych sprawdzających wiedzę i umiejętności uczniów, analizy wyników oceniania bieżącego, semestralnego i rocznego, śledzenia sukcesów uczniów w konkursach. Wyniki ewaluacji oraz sporządzone wnioski powinny zostać przedstawione do zaopiniowania radzie pedagogicznej.

Przykłady pytań do ankiety ewaluacyjnej skierowanej do uczniów:

1. Czy chętnie uczestniczyłeś/uczestniczyłaś w lekcjach?
2. Czy podczas lekcji były wykorzystywane nowoczesne technologie?
3. Czy treści były według Ciebie przekazane w sposób komunikatywny i interesujący?
4. Czy forma prowadzenia zajęć była dla Ciebie interesująca?
5. Czy stosowane metody pracy pozwoliły Ci aktywnie uczestniczyć w lekcjach?
6. Czy miałeś/miałaś wpływ na przebieg lekcji?
7. Czy atmosfera podczas lekcji zachęcała do pracy?
8. Czy Twoim zdaniem praca w zespole przyczyniła się do integracji klasy?
9. Czy miałeś/miałaś możliwość zaprezentowania własnego zdania?
10. Czy w czasie zajęć mogłeś/mogłaś samodzielnie podejmować decyzje?
11. Czy polecenia i zadania podczas lekcji były jasno określone?
12. Jakie zmiany byś zaproponował/zaproponowała?

Przykłady pytań do autoewaluacji w zakresie form i metod pracy:

1. Czy w programie zostały zaprezentowane różnorodne metody i formy pracy?
2. Czy zaproponowane metody zapewniają osiągnięcie zaplanowanych?
3. Czy sposoby i metody zaproponowane w programie odnoszą się do TIK?
4. Czy zaproponowane metody będzie można zastosować w oparciu o różnorodne formy pracy?

5. Czy zaproponowane w programie metody dostosowane są do uczniów ze SPE?
6. Czy przedstawione zostały sposoby motywowania uczniów?

Propozycje pytań do karty oceny programu:

1. Czy program zgodny jest z podstawą programową?
2. Czy w programie wyszczególnione zostały cele kształcenia?
3. Czy program zawiera wszystkie treści zawarte w podstawie programowej?
4. Czy program rozszerza treści zawarte w podstawie przedmiotowej?
5. Czy program odnosi się do korelacji międzyprzedmiotowej?
6. Czy program zawiera opis form i metod pracy?
7. Czy program odnosi się do kompetencji kluczowych?
8. Czy program jest adresowany do uczniów o zróżnicowanych uzdolnieniach?
9. Czy program uwzględnia pracę z uczniami ze SPE?
10. Czy program jest możliwy do zrealizowania na podstawie posiadanej bazy dydaktycznej?

BIBLIOGRAFIA

1. Chałas Krystyna, *Wartości wychowawcze szkoły służące integralnemu rozwojowi i wychowaniu ucznia*, ORE, Warszawa 2017.
2. Jędrzychowska Maria, *Najpierw człowiek*, Wydawnictwo Edukacyjne, Kraków 1986.
3. Everett Daniel, *Język. Narzędzie kultury*, Wydawnictwo Copernicus, Kraków 2018.
4. Filipiak Ewa, *Z Wygotskim i Brunerem w tle: Słownik pojęć kluczowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2011.
5. Klus-Stańska Danuta, *Paradygmaty dydaktyki*, PWN, Warszawa 2018.
6. Kupisiewicz Czesław, *Dydaktyka ogólna*, Oficyna Wydawnicza Graf Punkt, Warszawa 2000.
7. Kurcz Ida, *Język a reprezentacja świata w umyśle*, Warszawa 1988.
8. Mitchell David, *Sprawdzone metody w edukacji specjalnej i włączającej*, Harmonia Universalis, Gdańsk 2014.
9. Nałaskowski Aleksander, *Przestrzenie i miejsca szkoły*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2002.
10. Żylińska Marzena, *Nauczanie i uczenie się przyjazne mózgowi*, Wydawnictwo UMK, Toruń 2013.
11. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 stycznia 2018 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia, Dz.U. z 2018 r., poz. 467.
12. *Programy nauczania w rzeczywistości szkolnej. Tworzenie – wybór – ewaluacja*, ORE, Warszawa 2012, dostęp: 6.04.2019 r. http://www.bc.ore.edu.pl/Content/271/programy_nauczania_w_rzeczywistosci_szkolnej.pdf.
13. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. z 2017 r., poz. 1591), art. 47 ust. 1 pkt 5 ww. ustawy.
14. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 10 czerwca 2015 r. w sprawie szczegółowych warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy w szkołach publicznych.
15. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 marca 2017 r. w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół (Dz.U. z dnia 31 marca 2017 r., poz. 703).
16. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 3 sierpnia 2017 r. w sprawie oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy w szkołach publicznych
17. Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 stycznia 2018 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia (Dz.U. z 2018 r., poz. 467).
18. Zalecenia Parlamentu Europejskiego i Rady Europy z 22.05.2018 r.

Beata Zielińska – polonistka, ukończyła studia podyplomowe z historii i informacji naukowej oraz pedagogiki szkolnej i opiekuńczo-wychowawczej, pracuje w Zespole Szkół im. C.K. Norwida w Nowym Mieście Lubawskim, nauczycielka dyplomowana z 25-letnim stażem, egzaminator i weryfikator maturalny.

Tadeusz Banowski – nauczyciel dyplomowany w Zespole Szkół im. C.K. Norwida w Nowym Mieście Lubawskim z 15-letnim stażem, ekspert wiodący w zakresie przedmiotów artystycznych w Ośrodku Rozwoju Edukacji w Warszawie, egzaminator z języka polskiego i historii sztuki. Autor programów nauczania do historii sztuki, historii muzyki, wiedzy o kulturze, nagrodzonych w ramach projektu „Wdrożenie podstawy programowej kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół ze szczególnym uwzględnieniem II i IV etapu edukacyjnego”. Autor publikacji *Język polski. Matura 2019. Testy i arkusze. Zakres podstawowy i rozszerzony* (wyd. Operon). Autor scenariuszy lekcji do przedmiotów humanistycznych i artystycznych dla Best Filmu, Legalnej Kultury, Wydawnictwa Operon, Nowych Horyzontów Edukacji Filmowej.